

ІСТОРІЯ

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 303.1:001(477)

О. П. Ресніт

СОЦІАЛЬНИЙ ЧИННИК У РОЗВИТКУ НАУКОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УКРАЇНІ

У статті охарактеризовано значення інтелектуального капіталу в сучасному соціально-економічному житті України. Окреслено основні проблеми активізації наукового потенціалу та відповідного зростання ролі соціального чинника у його розвитку.

Ключові слова: соціальний чинник, науковий потенціал, соціально-економічне життя України.

Постановка проблеми. Розбудова повноцінної країни у ХХІ столітті неможлива без актуалізації одного з найважливіших питань, а саме функціонування вітчизняної науки та перетворення її на ефективний чинник соціально-економічного розвитку. У таких умовах аналіз соціальних аспектів розвитку національного наукового потенціалу має актуальне наукове значення, адже він допомагатиме більш глибокому розумінню тих явищ і процесів, що проходять сьогодні у науковому середовищі, яке прямо залежить від загальних соціально-економічних умов життя в Україні, удосконаленню і проведенню адекватної до існуючих проблем науково-технологічної політики, направленої на розвиток науки.

Аналіз попередніх досліджень. Питання щодо впливу соціального чинника на розвиток інтелектуального потенціалу України певною мірою висвітлювалися в працях вітчизняних науковців. Сучасні підходи до розвитку наукових досліджень в Україні аналізує Президент НАН України, академік Б. Патон [1]. П. Цибульов М. Паладій розглядають роль інтелектуальної складової в економічному зростанні країни, в її інноваційному розвитку [2]. Л. Федулова звернула увагу на проблеми розвитку українських ринків високотехнологічних товарів та послуг [3]. Проте, зазначена проблема потребує спеціального дослідження.

Мета статті полягає в комплексному аналізі питання щодо впливу соціального чинника на розвиток української науки.

Виклад основного матеріалу. Історичний розвиток доводить, що у ході соціальних трансформацій (зокрема і тих, які стосуються наукового потенціалу) змінюються усі відомі виробничі і суспільні відносини. На сьогодні все більше на перший план виходить не фізичний, а інтелектуальний потенціал, який діє як головна продуктивна сила, двигун науково-технічного прогресу, впровадження досягнень якого і забезпечує весь комплекс змін. Іншими словами, якщо раніше головну роль відігравали праця і капітал, то останнім часом все більше набирає обертів третя складова – інтелектуальний капітал.

Саме така форма капіталу стає найважливішою характеристикою інноваційного розвитку, а мобільність наукового потенціалу створює передумови для ще більшого поширення знань та підвищення рівня конкурентоспроможності. Все більшої вагомості для прискорення інноваційної активності набувають інформаційні технології, які проникають у всі існуючі галузі життєдіяльності суспільства та змінюють застарілі фактори економічного зростання (матерію, енергію) на новий, значно потужніший фактор – знання.

У країнах Європейського Союзу (ЄС) підприємства, які не використовують інтелектуальний капітал (і його частину – інтелектуальну власність), отримують у середньому 14% прибутку. Ті, які використовують його час від часу – 39%, а ті, які ставлять його в основу стратегічного розвитку – понад 60% прибутку [4].

У таких умовах розвинені країни продовжують формувати постіндустріальний етап розвитку, який характеризується новим рівнем освіти, прискоренням темпів проведення наукових досліджень та впровадження їх результатів, широким запровадженням інформаційних технологій.

У науково-технологічно розвинених країнах частка секторів економіки з інтенсивним використанням інтелектуального капіталу сьогодні становить понад 50%, і цей показник постійно зростає, а 80-95% приросту валового внутрішнього продукту припадає на долю патентів, ноу-хау, використаних у сучасніших технологіях. На сьогодні у світі діють понад 4 млн патентів на винаходи, а прибутки від продажу ліцензій на запатентовані об'єкти права промислової власності складають понад 100 млрд дол. США [5].

Отже, у глобальному світі відбувається тотальна переорієнтація розвинених та окремих країн, що розвиваються, на виробництво високотехнологічної продукції. Так, наприклад, річний обсяг ринку цієї продукції і послуг виростає за найближчі 15 років з 2,9 до 12 трлн дол. США, а обсяг ринку паливно-енергетичних ресурсів – лише до 1,2-1,4 трлн дол. І навіть кризові процеси, які спостерігаються в більшості країн, не зможуть вплинути на зазначену динаміку, оскільки темпи науково-технологічного прогресу не уповільнюються, а сама криза тільки прискорює вихід на арену продукції нового, шостого технологічного укладу [6].

Водночас розвиток України також проходить на фоні активізації людського потенціалу та відповідного зростання ролі соціального чинника. Науковий потенціал країни, як основний інструмент пізнання і здобуття нових знань та їх використання у суспільних інтересах, покликаний вирішувати вітчизняні науково-технічні проблеми, бути джерелом соціально-економічного розвитку, формувати нові й удосконалювати існуючі продуктивні сили, створювати передумови для їх зростання. Безумовно, серед усіх функцій наукового потенціалу економічна є найбільш вагомою, адже саме матеріальне виробництво – вихідна умова його розвитку. Проте, науковий потенціал є однією з рушійних сил духовного виробництва, обґрунтовує окремі парадигми, впровадження яких у суспільну практику визначає відповідні напрями культурного розвитку суспільства.

В Україні довгий час законодавство, яке регулювало науково-технічну й інноваційну діяльність, мало ознаки деякої непослідовності. Лише у 1999 р. даному питанню було надано системного підходу через прийняття Концепції науково-технологічного й інноваційного розвитку України, яка визначала основи інноваційного розвитку. Водночас наукові організації у своїй роботі керуються Конституцією України, законами України «Про наукову та науково-технічну діяльність», «Про пріоритетні напрями науки і техніки», «Положенням про організацію наукової, науково-технічної діяльності у вищих навчальних закладах III та IV рівнів акредитації», нормативними документами Міністерства освіти і науки України тощо. Базовим нормативно-правовим актом для проведення загальної інноваційної діяльності в Україні є закон «Про інноваційну діяльність» [7], відповідно до якого головною метою державної інноваційної політики проголошується створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу країни, забезпечення впровадження сучасних екологічно чистих, безпечних, енерго- та ресурсозберігаючих технологій, виробництва та реалізації нових видів конкурентоспроможної продукції. Загалом, в Україні чинні 14

законодавчих, близько 50 нормативно-правових актів та більше 100 різноманітних відомчих документів, які регламентують інноваційну діяльність.

Науковий потенціал України завдяки значним, світового рівня здобуткам визнається міжнародною науковою спільнотою. Досягнення у створенні нових полімерних матеріалів, стійких до біокорозії в умовах космосу, автоматизованих систем неруйнівного контролю конструкцій аерокосмічної техніки, апаратури для ранньої діагностики онкологічних захворювань, глобальних навігаційних супутникових систем, унікальних матеріалів для ядерної енергетики тощо вказують на те, що Україні вдалося зберегти науковий потенціал і наукові напрямки.

Водночас престиж наукової роботи в нашій країні, як і соціальний захист науковців, залишається низьким. І надалі не виконуються норми закону «Про наукову і науково-технічну діяльність», які передбачають на фінансування науки не менше 1,7% ВВП, а також постанова Верховної Ради від 15 травня 1999 р., якою передбачено мінімально допустиме фінансування наукової сфери на рівні 1,35% ВВП, що може призупинити подальший занепад науки, або дасть можливість, окрім оплати праці, хоча б частково поліпшити матеріально-технічну базу.

На сьогодні рівень фінансової підтримки зменшився до 0,45% ВВП. Водночас витрати бізнесу в Україні на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР) становлять близько 35% від загальних асигнувань на науку (в розвинених країнах цей показник сягає 70%) [7].

Такий рівень фінансування вкрай негативно вплинув на стан наукового потенціалу. Низький рівень заробітної плати науковців і матеріально-технічного забезпечення наукових досліджень прямо відбиваються на престижності відповідної діяльності в Україні. За експертними даними, протягом останніх 20 років постійно зменшується частка дослідників віком до 40 років, яка на даний час становить 14,5%. Середній вік дослідників збільшується, і становить 48 років; докторів наук – майже 61 рік, кандидатів – перевищив 51 рік.

У таких умовах вітчизняний науково-технічний потенціал практично виключений з економічних процесів. Наукоємність промислового виробництва України не перевищує 0,3%, а частка нашої країни на світовому ринку високотехнологічної продукції становить приблизно 0,05-0,1% [8].

Отже, актуальною залишається проблема розуміння і великим бізнесом, і керівництвом держави того, що вітчизняний науковий потенціал складає розум та інтелект нації, а країна без науки – не більше, ніж територія з некваліфікованою робочою силою і примітивним виробництвом.

Можливість України конкурувати у глобальному просторі напряму залежить від науково-технологічної й інноваційної політики, яку проводить керівництво. На жаль, далеко не перше місце країни у визнаних світових рейтингах вказує на те, що дана політика не приносить позитивних зрушень. На сьогодні Україна відрізняється від розвинених країн досить низьким рівнем конкурентоспроможності (за даними Всесвітнього економічного форуму, вона займає 78-ме місце серед 125 країн) [9]. А у Звіті з людського розвитку за 2009 рік «Подолання перешкод: людська мобільність і розвиток», який оприлюднений комісією Програми розвитку ООН, Україна за розвитком людського потенціалу займає 85-те місце, і в порівнянні з 2005 р. погіршила свій показник на сім позицій.

Показовим є ставлення лідерів окремих розвинених країн до проблем розвитку науки та науково-технічного потенціалу. Так, виступаючи на початку 2009 р. перед співробітниками Національної академії наук США, президент цієї країни Барак Обама категорично не погодився з думками про те, що у важкі часи не можна дозволяти собі інвестиції у науку, що підтримка наукових досліджень – це розкіш в ті моменти, коли все визначається необхідністю. Водночас Б. Обама наголосив, що процвітання, безпека,

здоров'я, екологія та якість життя зараз більш, ніж коли-небудь, залежать від науки [10]. Іншими словами, попри те, що процес створення нових знань об'єктивно потребує значних, у першу чергу фінансових і людських, ресурсів, часу, роботи, а також підтримки з боку держави і суспільства, він у будь-якому випадку має значний сенс і виправдовує очікування більше, ніж будь-яка інша сфера людської діяльності.

Узагальнюючи існуючі підходи до визначення поняття наукового потенціалу, його функціонування та взаємозв'язку актуальною проблемою залишається цілісне відображення його змісту, структури і соціальних функцій. Особливого значення у сучасну епоху розбудови постіндустріального суспільства, яке базується на знаннях, набувають саме соціальні аспекти розвитку наукового потенціалу. Подальше дослідження цієї проблеми потребує аналізу питань щодо можливостей впливу соціального чинника на процеси інноваційного розвитку української науки.

Список використаної літератури

1. Обама Б. Мы вернем науке подобающее ей значение [Электронный ресурс] / Б. Обама. – Режим доступа : <http://www.polit.ru/science/2009/05/22/obama.html>.
2. Федулова Л. І. Стан та проблеми України в контексті розвитку ринків високотехнологічних товарів та послуг / Л. І. Федулова // Наука та інновації. – 2009. – Т. 5.
3. Федулова Л. І. Стан та проблеми України в контексті розвитку ринків високотехнологічних товарів та послуг / Л. І. Федулова // Наука та інновації. – 2009. – Т. 5.
4. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Національна інноваційна система України: проблеми формування та реалізації» : Постанова Верховної Ради України // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – №46. – Ст. 525.
5. Паладій М. В. Ефективне використання інтелектуального потенціалу нації – необхідна умова інноваційного розвитку економіки держави / М. В. Паладій // Наука та інновації. – 2009. – Т. 5, №3. – С. 51–54.
6. Патон Б. Є. Наука – інноваціям / Б. Є. Патон // Наука та інновації. – 2008. – Т. 4, №5. – С. 19–20.
7. Патон Б. Є. Наука – інноваціям / Б. Є. Патон // Наука та інновації. – 2008. – Т. 4.
8. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04. 07. 2002 р. №40-ІУ // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 36. – Ст. 266.
9. Цибульов П. Інтелектуальний капітал – визначальний ресурс економічного зростання / П. Цибульов // Наука та інновації. – 2008. – №3. – С. 61–62;
10. Паладій М. В. Ефективне використання інтелектуального потенціалу нації – необхідна умова інноваційного розвитку економіки держави / М. В. Паладій // Наука та інновації.
11. Цибульов П. Інтелектуальний капітал – визначальний ресурс економічного зростання / П. Цибульов // Наука та інновації. – 2008. – №3. – С. 61–62.

Стаття надійшла до редакції 09.03.2011 р.

O. P. Reent

SOCIAL FACTOR IN DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC POTENTIAL IN UKRAINE: TO THE STATEMENT OF A QUESTION

In the article the value of intellectual capital in modern socio-economic life of Ukraine is described. The basic problems of activation of scientific potential and corresponding increase of role of social factor in his development are outlined.

Key words: *socialfactor, scientific potential, socio-economic life of Ukraine.*